

## Het losschieten in de dorpen liep soms danig uit de hand

door Jan van Helvoirt

In onze buurt in Diessen woonden eind jaren '50 en begin jaren '60 veel gezinnen. Bovendien waren die erg kinderrijk: acht tot tien kinderen was heel gewoon. Het is dan ook begrijpelijk dat er regelmatig iemand in het huwelijksbootje stapte. Aanvankelijk werd er alleen voor de aanstaande bruid geschoten. In de Diessense Molenstraat werd zowel voor jongen als meisje geschoten. Ik werd trouwens in maart 1974 die buurt 'uitgeschoten'.

Het meisje liet de jongelui uit de buurt weten, wanneer zij in ondertrouw ging. Wij zouden het toch wel weten, want pastoor Van der Linden hield zich nog trouw aan het voorlezen van 'de eerste roep'. En vrijdags voor de eerste roep werd 'aangetekend'. De dag voordat zij in ondertrouw ging, kwamen bijna alle jongelui uit de buurt in de vroege avond voor het huis van de bruid bijeen. Vooraf waren de meest ervaren al actief geweest. Stapels lege builen werden bij enkele boeren opgehaald. De 'roomkan' die wel enkele jaren meeding werd meestal op dezelfde plaats bewaard. Het reeds aangeschafte carbid werd door een ander droog en zorgvuldig opgeslagen. Als de meeste jongelui, men moest ongehuwd zijn, gearriveerd waren voor de woning, begon het spektakel. Ik heb het nog een keer meegemaakt dat men het deksel met een lang dik touw aan een oor had vastgemaakt. Maar in verband met de veiligheid stapte men toen over op het gebruik van papieren zakken. Als kind zag je dat de spanning werd opgevoerd. De taken waren altijd probleemloos verdeeld: de kan met spijkergat werd omgespoeld, met twee handen werden er brokken carbid in gegooid, snel werd met een 'karzeel' de zak om de opening gestropt. Nadat met de stevige linkervoet de liggende bus enige keren heen en weer werd gewiegd om een krachtig acetylene gas (C<sub>2</sub>H<sub>2</sub>) te laten ontstaan, werd het lont bij het gat gehouden. Meestal was een gigantische knal het gevolg. Soms een doffe plof! Een enkele keer bleef het vlammetje 'voor het gat hangen'. Dan werd die vakkundig met de pet naar binnen geslagen. Dit ritueel bleef zich herhalen totdat de bruid en bruidegom naar buiten kwamen om te zeggen dat men goed geschoten had. Tegelijkertijd werd meegedeeld waar men bier kon komen drinken. Ondertussen was natuurlijk het halve dorp op het lawaai afgekomen. Maar zij konden na afloop meteen naar huis. Iedereen wist wie welkom was op het drinkgelag: de ongehuwde mannen en de jeugd vanaf de lagere school. Het bier werd soms thuis getrakteerd, maar meestal gingen we naar de herberg van Kees van den Hout, Marie Klessens-Van Helvoirt of Toon Timmermans. Voor de jongste jeugd was het vaak de vuurproef. Sommigen werden zo ontzettend ziek dat ze geruime tijd van de drank afbleven ... tot de volgende rituele uitspatting.

### **Meerdere namen overgeleverd**

Slechts een keer heb ik meegemaakt dat er na het schieten niet op bier werd getrakteerd. De zondag daarop hingen er prompt twee geschuurde klompen op de hoek van het Kerkpaadje bij de grote deur van de St. Willibrorduskerk in Diessen. De tekst die er onder hing kan ik me niet exact herinneren. Het kwam er wel op neer dat het bruidspaar te schande werd gezet vanwege haar gierigheid.

Vroeger werd er gewoon met geweren geschoten, die geladen werden met los kruit. Ook het gebruik van 'donderbussen' (kleine tafelmanonnetjes) kwam veel voor. Door de strenge vuurwapenwet is het schieten met geweren al lang verboden. Door het schieten, lawaai maken en vele drinken, werd het afscheid van de jeugdijaren gemarkeerd en de overgang naar de huwelijkse staat luidruchtig ingeluid. Volgens sommigen moest het schieten de boze geesten verdrijven om zodoende zegen en vruchtbaarheid voor het aanstaande huwelijk te krijgen.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Gerard Rooijackers, Rituele repertoires. 1994. blz. 326

In de buurt van Kaatsheuvel kende men het gebruik van het losschieten bij het aantekenen onder de naam 'rent'. Een oudere naam voor losschieten in onze regio is het *kwanselbier*. Kwanselen betekent hier: op een knoeierige manier ruilhandel bedrijven. Het werkwoord 'kwanselen' betekent ook morsen en verkwisten. In Wintelre noemde men het *zijn kwansel geven*. In Esbeek kende men het gebruik ook onder de namen *rijbier*, *boxembier* en *vooy*.

Dat er door de kerkelijke als wereldlijke overheid vaak afkeurend naar deze gevaarlijke gebruiken werd gekeken moge duidelijk zijn. Artikel 10 uit het echtreglement van 8 maart 1656 spreekt voor zich. Zowel in de stad als op het platteland mocht niemand zich verstouten om bruid en bruidegom te vergezellen *met roers en die afschieten of met het schenken van Bier of Wijn hetzij in het afvorderen na gedaane inschrijving of trouw van Rijbieren of Buxembieren of Quanselbieren*. In 1697 liet de vicaris van Den Bosch een schrijven rondgaan die men in de kerk van Beek kon aanhoren: *Het verfouyelyck misbruyck van die dertele en onbeschaemde 't samenkomsten van jonghemans en dochters inde herbergen en andere voorvallen als bruyloften feesten, die men op sommige plaetsen noemt Labayen-Spunninghen oft met andere namen. Met inwendige pynen sien wy dat de wortels van het quaet noch op vele plaetsen overblijven.*<sup>2</sup>

Dat zag ook de nieuwbakken pastoor Jurgens toen hij in Esbeek pas benoemd was. Hij wist veel oude tradities de kop in te drukken. Het losschieten bij de ondertrouw bleef echter een hardnekkig gebruik. Ondanks het preken van de pastoor bleef men dansen, drinken en springen. Bij de eerste ondertrouw die stond te gebeuren nodigde hij zowel bruid als bruidegom op de pastorie uit. Hij eiste van het aanstaande paar dat er niet meer 'losgeschoten' zou worden. En de verbeterde pastoor voegde er resoluut aan toe: *wordt er geschoten, dan sla ik de roepen drie weken over, en verzetten de burens zich dan nog, dan kunt gij in Beek gaan trouwen!*<sup>3</sup>

### **De vooy op Dun in 1749 liep uit op vechtpartij**

Tussen de voet van de Dunse Bergen en de Dunsedijk brandde op 23 juli 1893 *de groote boerderij met huis en stalling van de heer Huysmans af*. Nu resteert niets meer dan een bolle akker begroeid met dennen. Het pad waaraan de boerderij stond ligt er nog. De laatste bewoner was G. Rombouts die de hoeve aan de bekende Beekse notaris Emile Huysmans had verkocht. Boeren die eerder op die Dunse hoeve woonden waren Jan Hendrik Verbanith en Peter Hermans. Anthony Peters woonde er sinds 1721. Hier was de aanstaande bruid van Jan Vromans geboren. Op 8 november 1749 ging Jan Vromans met deze Dunse liefallige Anna Anthony Peters in Hilvarenbeek in ondertrouw. En dat moest natuurlijk gevierd worden bij de buurman en herbergier Jan Schoormans juist links voor de witte brug op Dun. Bruidegom Vromans zelf was geboortig van Weelde, maar woonde in Hooge Mierde. De jongelui die uitgenodigd waren *op de Vooy* kwamen dan ook uit Hooge Mierde en Dun. Zij konden rekenen op gratis bier. Michiel Verhagen uit Hooge Mierde was zo iemand. Mensen die niet tot de buurt behoorden, konden uiteraard het gelag zelf betalen. 's Avonds kwamen ook zijn dorpsgenoten Adriaan en Jan van Spaendonk de herberg binnen, *ieder voorsien met een snaphaan*. Dat zij goed met de wapenen uit de voeten konden was alom bekend. Hun vader, Willem van Spaendonk, was oppasser in De Mierden. Toen de gebroeders Van Spaendonk aanstalten maakten om te vertrekken maakten ze *eenige woorden en verschil* met Elisabeth, de zuster van de kastelein Jan Schoormans, over *het betaelen van het gelagh*. Schoormans sommeerde de Mierdenaren verschillende keren om zijn herberg te verlaten. Toen dat uiteindelijk lukte riep Adriaan van Spaendonk woest: *Ick sal het huys in brant schieten, terwijl al het volck daer in is!* Onze kastelein probeerde hem te kalmeren: *Dat is niet fray gesproken om het huys in brant te schieten*. Waarop Van Spaendonk prompt antwoordde: *Dat*

<sup>2</sup> J. Goris, Labaai. In: *Brabants Heem* 1957 nummer 3. blz. 65

<sup>3</sup> J. van Gils, De parochie Esbeek. In: *Esbeek, niet van gisteren*. 1989. blz. 147

*sal ick niet laten, vooral die er in huys of in de camer sijn!* En plotseling stiet hij *in mediaat met den tromp van syn snaphaan op syn lijff aen.*

De dappere Dunse herbergier reageerde onmiddellijk en er ontstond een geweldige worsteling. Ook binnen in de herberg brak een ongekend tumult los.<sup>4</sup> Jan van Spaendonk gaf bij Philip Willems *een flinke snede door syn aengesigt.* Volgens getuige Hendrik Nouwen had het slachtoffer *niemand een quaet woord hooren geven.* Het leek wel een 'Mierdse afrekening' binnen het Esbeekse losschieten. Soms was de afloop echter nog dramatischer.

### **Dodelijk slachtoffer tijdens quanselbier in Diessense Hooghuis**

Op zaterdagmiddag 1 september 1696 werd er in de herberg van het Diessense Hooghuis *quanselbier* gegeven. De zuster van de Diessense herbergier, de 32 jarige Lysbeth Jan Gerits Verheyen, ging trouwen met de Bekenaar Jan van de Kieboom. Er kwamen dus feestvierders uit Beek en het Diessense *Lurinxeynde* bij elkaar. En deze twee groepen vrijgezellen gingen in het Hooghuis behoorlijk op de vuist. Gedurende dit gevecht werd Huybert Janse van Spreuwel door een messteek levensgevaarlijk verwond.<sup>5</sup> De volgende dag stierf hij in het ouderlijk huis van zijn kameraad Huybert Hendrik Maes op het *Lurinxeynde*.

Op zaterdagmiddag 17 juli 1713 had Anneke van Dun uit het Esbeekse *Spaendonckeynde* een grote groep jongelui uitgenodigd *en versocht aen haer huys te laten bier drincken om de vrienden en 't jonge volck te beschencken.* Anneke runde samen met haar man Gerrit Hendrik Bruers de herberg en latere boerderij Hendriksen.<sup>6</sup> De bruid was Elisabeth Anthony Mesmaeckers uit de Esbeekse Groenstraat. De bruidegom was Peter Peter Wijten. Hij was de zoon van Peter Wijten sr. die in 1698 voor f 30,- de boerderij van Wouter Willem Maes gekocht had. De haardstede van die hoeve aan de Spaaneindsestraat vonden we overigens op dinsdagmiddag 14 november 2006 terug. Buurman en grondeigenaar Tjeu Veron belde mij dat men op zijn akker de opgeslagen suikerbieten had opgeladen. Omdat het wat drassig was had de kraanmachinist een extra bak met zwarte grond gepakt. Meteen tekenden de fundamente van de oude vuurstede zich af op de onberoerde gele ondergrond.

Op die bewuste 'bierdag' was een grote groep jonge mannen in de herberg aangekomen en er werd flink gedronken. Men had de beschikking over *Beecx en Mierts bier.* Niet minder dan *seven half vaten wit bier* waren reeds getapt toen men hoorde dat er een ruzie ontstaan was tussen de twee neven Jan Laureys van Loon en Jan Leenderts van Loon. De herbergierster, zij was geboren en getogen op de Tulderhoeve, had gezien dat ze waren *hair pluckende en naderhant dat Jan Leenderts van Loon op een stoel sittende naer huys wierde gedragen, sonder acht te hebben geslaegen wie hem wegh bracht.* Het slachtoffer woonde immers vlakbij: aan de andere kant van de Heistraat. Die is overigens als enige ongeschonden uit de strijd van de ruilverkaveling gekomen. Vermoedelijk woonden de beide gezinnen Van Loon in dezelfde boerderij.

### **Nuchter getuigen na dodelijk rijbier in boerderij Hendriksen**

Jan bezweek vlug aan zijn verwondingen en 's avonds werd het lichaam gevisiteerd door dokter Van Campenhout en chirurgijn Theodorus Mesmaeckers. Omdat men *een kleine inboging boven de lincker oog zag,* werd het *bekkeneel* (hersenpan) eraf gezaagd. Na het opensnijden van de hals had men meer succes: men vond een hoeveelheid gestold bloed. Al snel werd duidelijk dat het derde wervelbeen van zijn nek was gebroken en *een vingerbreet geseparert uyt de andere wervelbeenen ende voorder den rughstreng lanck vol blauwe en swarte placken en het lichaem voorts opgeswollen te sijn.*

---

<sup>4</sup> R.A.H. Hilvarenbeek R 210 f 7

<sup>5</sup> R.A.H. Hilvarenbeek R 207 f 399; 4 september 1696

<sup>6</sup> R.A.H. Hilvarenbeek R 208 f 327; 17 juli 1713



Dodelijk gevecht na het losschieten in 1713 in deze herberg op het Esbeekse Spaaneind

Op 3 augustus werd een aantal Esbekenaren onder ede gehoord op het Beekse raadhuis. Allereerst was dat de vader van de bewoners van de boerderij, de 57 jarige Hendrik Dielis Bruers, die getuigde dat hij de vechtpartij niet gezien had. Pas toen hij de stal uitkwam zag hij buurjongen Jan roerloos op de grond liggen. Peter Sweens was op het hulpgeroep dat Jan dood zou zijn aan komen lopen en zag hem *op de gront van den heert* liggen.

De 40 jarige Adriaen Bruers die ook was uitgenodigd vertelde dat *het bier in de camer lagh en daer ten beste was opgedronken*. Ook vertelde hij dat *bruyt en bruydegomn daer nogh waeren dat het licht aen was*. Wouter Otten verklaarde dat hij de twee vechtenden van elkaar gehaald had en voor twee stuivers brandewijn had laten schenken om af te drinken. En later had Wouter ergens anders aandacht voor gehad, *vermits hij met een vrouwpersoon en praetende was*. Peter Bosmans, die nog maar 18 jaar oud was, getuigde dat Jan Laureys van Loon zijn neef Jan Leenderts van Loon *met een kan had geslagen en dat de laatste aen syn hoofd bloeyde*.

Jan Smolders tot slot lag ook op de vloer; maar dan in de schuur. Hij lag te slapen door de overmaat aan drank en had van de fatale worsteling niets gemerkt. Waar de drank soms al niet goed voor is. Het aloude gebruik van het gewelddadige losschieten is geruisloos uit de dorpen verdwenen. De drank en het rumoerig afscheid nemen is echter in de vorm van de huidige vrijgezellen feesten gebleven. En zeker bij 'de Duitsers'!